

Xocalı dəhşətləri ağırılı xatirələrdə

"Erməni cəlladları yağış kimi üstümü zə güllə yağdırırdılar. Arx, yağın kimi bir yerlə sürünə-sürünə Ağdama tərəf irəliləyirdik. Avtomatlı bir nəfər (sonradan məlum oldu ki, İdris Hüseynovdur) "dayanmayın, tez keçin" - deyib bizə tərəf qışqırır, atəş açaraq düşmənlərin bizə yaxınlaşmasına imkan vermirdi. Təxminən 10 dəqiqədən sonra arxamızca gəlib çatan bimböyük Məzahir yaralandı, yoldaşı, əmimqızı, iki övladları şəhid oldular. Atamı həmin dəhşətli, qarlı-şaxtılı gecədə don vurdu, Ağdam xəstəxanasına çatdırsaq da, həyatını xilas etmək mümkün olmadı. Böyük Vətən müharibəsi iştirakçısı idi, palatada özünə gələrkən bacıma deyib ki, 5 il faşistlərlə üz-üzə döyüdü, belə müsibət görmədim. Qardaşım Şahindən isə hələ də xəbər-ətər yoxdur. O, digər xocalılarla əsir alınaraq Dəhraz kəndindəki fermada saxlanılmış, sonra 12 nəfərlə birgə harasa aparıblar. İlyarım idi, ailə qurmuşdu, həyat yoldaşı İradə və bacısı da qətlə yetirildilər. Anam belə ağır dərddə dözə bilməyib 6 ildən sonra dünyasını dəyişdi".

Həmsöhbətim Xocalı sakini Məmişova Nazilə Talış qızı böyük əzablarla danışır 32 il öncə baş verənləri... Gözü qarşısında doğmalarının həyatla vidalaşdığı, sağlamlığının itirib əlilə, şikəstə çevrilərək ömürlük yatağa məhkum olduqları, itkinlərdən hələ də bir xəbər çıxmıdığı soyqırımını şahidinin bu müddət ərzində bəlkə də 32 min dəfə ölüb-dirildiyinə şübhəm qalmır. Nazilə xanım ovaxtkı M.F.Axundov adına Pedaqoji İnstitutu bitirib. Xocalı şəhər 1 saylı məktəbdə müəllim, 2001-ci ildən təşkilatçı müavin vəzifəsində çalışıb. Goranboy şəhərində məskunlaşıblar.

Tez-tez kövrəlir, susur, baxışları uzaqlara dikilir, yenə də toparlanıb sözü davam edir: "Evimiz Xocalının yuxarı hissəsində, Noragux tərəfdə - ermənilərə yaxın olduğundan Ağdam-Əsgəran yolunun üstündəki bimböyük mənzilə yığılmışdıq. Xocalının digər igid oğulları kimi qardaşım, həyat yoldaşım da postda dayanmışdılar. Ermənilər şəhəri iriçaplı silahlardan gülləbaran elədilər. Köməksiz əhali ayaqyalın, başaçaq çöllərə, meşəliyə qaçmağa başladılar. Şəhərdən çıxmağa macal tapdıq, yoldaşım məni, anamı və hələ 2 yaşlı tamam olmamış qızımı növbə ilə belinə alıb Qarqar çayından keçirdi. Kətik meşəsinə tərəf qaçdıq, ətraf adamla dolu idi... Milli Qəhrəman Aqil Quliyev yaralı vəziyyətdə xərdə aparırdılar. Şəhərə qədər meşə ilə yol getdik, hava işıqlaşanda Əsgəran-Naxçıvani yoluna çatdıq. Orada ermənilər bizi atəşə tutdular, tərəninin arxasına keçib gizləndik. Əlif Hacıyev və onun dəstəsinin üzvləri Ağdamla rabitə əlaqəsi saxlayıb kömək istədilər. Ermənilər hər tərəfdən bizi mühasirəyə almışdılar. Uşaq, qadın, qoca - kimsəyə aman

vermədən BTR-lə hamını qırırdılar. Kolların arasında alagöz, çəhrayı sırgalı bir gəlin düşüb qalmışdı, əvvəl sağ olduğunu zənn etsək də, öldürüldüyünü bildik. Yoldaşım və qızım Şellidə görüşdük, ancaq ailə üzvlərimizin çoxu Xocalı faciəsinin qurbanı oldular".

Azərbaycan xalqının XX əsrdə üzleşdiyi ən dəhşətli faciə - Xocalı soyqırımının 32-ci ildönümü ərəfəsindəyik. Zaman bizi o məşum gündən nə qədər uzaqlaşdırsa da, erməni quldurlarının 366-cı motoatıcı alayla birgə törətdikləri zərəkətlərin miqyası daha da aydınlaşır, heç zaman qaysaqatlanmayacaq yaramızın közü qopur, qanayır...

Xocalı sakini Qalib Böyməmmədov danışır: "1992-ci il fevral ayının 26-da tərədən-dırnağa silahlənmiş erməni daşnakları şəhərimizi yer üzündən sildilər. Xocalı ilə əlaqə gecə ikən kəsilmişdi. Çoxlu sayda əhali həlak oldu. Düşmənin Xocalıda törətdikləri insanlığa sığmayan bəşəriyyət əleyhinə dəhşətli cinayətlərdir. Onlar öz bədnam hərəkətləri ilə tarixdən tanıdığımız ən qəddar hökmdarların zülümkarlığını kölgədə qoydular. Bu vəhşiliklər həmişə, hər yerdə özünü "məzlum, yazıq, türklərin təqibinə məruz qalan xalq" kimi təqdim edən ermənilərin xislətini, iç üzünü açıb bütün dünyaya göstərdi. Azərbaycan xalqı öz ərəzində soyqırma məruz qaldı. İşğalçılar heç kimə rəhm etmədi, qaçaraq canını qurtarmaq istəyənləri avtomatla, pulemyotla güllələyir, tank altında əzirdilər. Məzlum, əliyalın adamların naləsi ərəşə dirənməmişdi, heç düşməne bunu bağışlamaq olarmı?! Əlbəttə, xeyr. 28 ildən sonra Müzəffər Ordumuz, igid, qəhrəman oğullarımız tarixi ədalət

ti bərqərar etdi və Xocalı faciəsinin qisasını aldı. Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında şanlı Azərbaycan Ordusu işğal altında olan torpaqlarımızı azadlığa qovuşdurdu, Vətən uğrunda şəhid olan qəhrəman övladlarımızın, Xocalıda və digər ərəzilərində erməni qətləminə məruz qalan mülki vətəndaşlarımızın qisasını döyüş meydanında aldıq. Artıq biz əllərimizdə qırmızı qərənfillər Xocalı soyqırımının daşlanmış əksi - "Ana harayı" abidəsini, Şəhidlər xiyabanını, bölgələrimizdəki şəhid məzarlarını alınıcaq, üzüağ, şəhidlərimizin qisasının yerdə qalmamasından duyduğumuz qürur hissi ilə ziyarət edirik. Ruhunuz şad olsun, uca şəhidlərimiz!"

Xocalı faciəsinə törətməklə ermənilər xalqımızı qorxutmaq, mübarizə əzmini qırmaq, tarixi torpaqlarımızın bir qisminin itirilməsi ilə barışmağa məcbur etmək istəyirdilər. Soyqırımından bir neçə il sonra, o zaman özünü "Dağlıq Qarabağ Respublikasının müdafiə naziri" adlandıran, Ermənistanın keçmiş prezidenti Serj Sarkisyan həyasızcasına demişdi: "Xocalıya qədər azərbaycanlılar elə düşünürdülər ki, bizimlə zarafat etmək olar, elə bildirdilər ki, ermənilər dinc əhaliyə əl qaldıra bilməz. Biz həmin stereotipi dağıtdıq. Və nə baş verdiyini gördünüz".

80 gün erməni əsirliyində olmuş, ən ağır işgəncələrə məruz qalmış Elbrus Abbasov: "Bu faciəyə qədər Xocalı sakinlərinin heç birində ruh düşkünlüyü yox idi. Lakin bilməzdik ki, ovaxtkı rəhbərlik bizə biganəlik göstərəcək. Əsgəran rayonundan Xocalıya avtomobil yolu bir kilometr idi. Həmin yolun açılmasında heç bir iş görülmədi. Nəticədə hər il göz yaşları ilə qeyd etdiyimiz Xocalı soyqırımını törədildi. Soyqırımını gecəsi mən postdan çıxıb evə gəlmişdim. Qəflətən atışma

başladı. Elə bil yerlə göy birləşdi. Yarım saat başımızı evdən çölə çıxara bilmədik. Elə bu vaxt çöl qarını möhkəm döyüldü. Sürünə-sürünə gedib qarını açdım. Şahmar Usubov mənə möhkəm və həyəcanlı səsle dedi ki, niyə durmusunuz, ermənilər şəhərə giriblər. Mən atamı, anamı qohumlarla birlikdə şəhərdən uzaqlaşdırdım. Lakin hansı tərəfə qaçdıqsa, ermənilərin hücumuna məruz qaldıq. Yüzlərlə Xocalı sakini kimi Kətik dağına qalxmaq məcburiyyətində qaldıq. Əhali iki istiqamətə ayrılmışdı. Bir hissəsi Qarqarçay istiqamətində Ağdama tərəf, digərləri isə Kətik dağına tərəf üz tutmuşdu. Həmin gecə gözümlə şahidiyəm ki, neçə-neçə ayaqyalın çöllərə düşən qadın, uşaq, qoca donurmada həlak oldu. Ağbirçəklər, qoca kişilər, körpə uşaqlar dərələrə yuvarlanırdılar.

Şəhər açılarda hamı kimi mən də dönüb Xocalıya baxdım. Bütün şəhər, evimiz od-alov içində idi. Şəhərin içində 30-40 BMP, BRDM tipli hərbi texnikalar hərlənirdi. Qurşağa qədər qar yağmışdı. Elə bir vəziyyət yarandı ki, yolu azdıq. Hansı tərəfə gedirdikse, erməni kəndi ilə rastlaşırdıq. Təxminən 10-12 nəfər olardıq. Valideynlərim, əmim çox ağır vəziyyətdəydi, yeriməyə təqətimiz qalmamışdı. Ac və susuz idik. Şəhərimizin sakini Səttar Ağayevin kiçik oğlu soyuqdan və aclıqdan gözlərini əbədi yumdu. Ömrümün sonuna qədər həmin hadisə, onun anasının fəryadı gözümlə qabağından getməyəcək. İki gün ərzində 100 kilometrə çox yol qət etdik. Ancaq istiqaməti bilmədik. Meşənin harasına gedirdikse, Xocalı sakinlərinin meyitləri ilə, yolda qalan qocalarla, uşaqlarla rastlaşırdıq.

Fevralın 27-də axşam atamı və əmimi itirdim. Dağdan dərəyə yuvarlandıq. Həmin dərəni sürünə-sürünə çıxanda onları tapa bilmədim.

Anamla bibimin əlini buraxmadım. Axşam saat 4-5 radələrində ermənilər bizi Ağbulaq kəndinin ətrafında mühasirəyə aldılar. 2 saata yaxın döyüdükdən sonra silahı olan üç nəfərin gülləsi qurtardı. Əlimdəki qumbaranı ermənilərə tərəf atmaq istədikdə məni arxadan kimsə möhkəm itələdi. Qranat açılmadan əlimdən düşdü. Özüm isə yuvarlana-yuvarlana erməninin ayağına dirəndim. Qalxmaq istərkən erməni avtomatın qundağı ilə məni vuraraq yerə sərdi. Sonra qollarımı bağlayıb ayağa qaldırdılar. Həmin yerdə hamımızı tərək-silah etdilər.

Bizi başqa Xocalı sakinləri ilə Naxçıvani kəndinə gətirib donuz fermasına saldılar. Fermanın içində çoxlu sayda Xocalı əsiri saxlanılırdı. Bundan sonra girovluq həyatımın ən ağır günləri başladı. Mənim milis işçisi olduğumu hərbi biletimdən bildilər. Hərbi xidmətdən əvvəl Xankəndidə işlədiyimə görə erməni dilini başa düşürdüm. Məni maşına salarkən ermənilər bir-birlərinə bunu aparaq Anjela xalının oğlunun qəbrinin üstündə başını kəsək deyirdilər. Həmin erməni qadınının evinə gətirildilər. Evin həyətinə girərkən qarını qara geyimli bir erməni qadını açdı. Yaxınlaşsın üzümə şillələr vura-vura, mənim oğlumu niyə öldürmüşsən qışqırdı. Dediyyə görə, Şuşadan atılan mərmilərdən biri onun evinə düşərək oğlunu öldürmüşdü. Ermənilərdən biri həmin qadına dedi ki, bunu aparaq oğlunun qəbrinin üstündə başını kəsək. O isə razılmayaraq məni aparıb erməni girovlarla dəyişmələrini istədi".

Azərbaycan xalqı uzun illər ərəyində, yaddaşında bu faciənin ağırılarını yaşasa da, lakin əyilmədi, sınımadı, qisas gününü gözlədi. 2020-ci il sentyabrın 27-də haqq savaşına - Vətən müharibəsinə qalxdı, tarixi Zəfərlə yekunlaşan mücadilədə "dəmir yumruq"la işğalçılara böyük zərbələr vurdu. İndi isə işğaldan azad olunmuş bütün ərəzilərindəki kimi Xocalıda da bərpa-quruculuq işləri başlayıb, tarixi şəhərimizdən didərgin düşən əhali doğma yurd-yuvasına, dövlətimiz tərəfindən yeni tikilən evlərinə qayıdır. Dövlətimizin başçısı, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin Xocalıda bayrağımızı dalğalandırması şəhid şəhərin, 32 il öncə orada həyatını itirənlərin ruhunu şadlandırdı.

Qurban MƏMMƏDOV